

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามวิถีพุทธ*

Human Resource Development in Line Buddhism

เรียงดาว ทวะชาลี

Riangdow Tavachalee

พระครูปลัดเอกพันธ์ สิริวัฒนเมธี (อินจันติก)

Phrakrupalad Aekkaphun Siriwannamethi (Inchunthuek)

ภูษิต पुलันรัมย์

Phusit Pulanram

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Email: pagsa.2522@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะแสวงหาแนวทางใหม่ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีหลักพุทธธรรมเป็นฐานคิด อันเป็นเหตุผลความจำเป็น ความสำคัญ และที่มาของการที่ต้องพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธธรรม เพราะต้องการมุ่งเน้นที่การจัดการและการพัฒนาความสามารถในด้านต่างๆ ของมนุษย์ โดยจำต้องใช้กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ (BHRD Process) มาสนับสนุนอีกทางหนึ่ง เพราะมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันในสังคม ต้องมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นไปตามหลักไตรสิกขา 3 ประการ คือ 1) ความสามารถด้านร่างกาย ที่เรียกว่า ศีล มีความปกติทางกาย 2) ความสามารถด้านสติ ที่เรียกว่า สมาธิ มีจิตใจที่มั่นคงเข้มแข็ง และ 3) ความสามารถด้านคุณธรรม ที่เรียกว่า ปัญญา มีความรู้รอบ รู้จริง รู้ลึก นอกจากนี้ คุณลักษณะของทรัพยากรมนุษย์ที่องค์การคาดหวังที่จะช่วยให้องค์การบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ประกอบด้วยคุณลักษณะ 6 ประการ ได้แก่ การมุ่งมั่นเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การเปิดใจยอมรับการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวเข้ากับโครงสร้างองค์การที่ยืดหยุ่น มีความคิดสร้างสรรค์อยู่เสมอ มีการทำงานเป็นทีม การเปิดใจยอมรับการแบ่งปันข้อมูลสารสนเทศ และการสนับสนุนจากองค์การ และการแสดงออกถึงการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การ นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงลักษณะและการเปลี่ยนแปลงบริบทของ

*

Received 2 March 2022; Revised 20 April 2022; Accepted 20 June 2022

องค์การในยุคข้อมูลสารสนเทศ การเป็นองค์การแบบมีส่วนร่วม รวมถึงบทบาทในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้เกิดการบริหารข้อมูลสารสนเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งถือว่าเป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญที่นำไปสู่องค์การรูปแบบใหม่ในอนาคต

คำสำคัญ : การพัฒนา, ทรัพยากรมนุษย์, วิถีพุทธ

Abstract

This academic article aimed to seek new ideas in the development of human resources in accordance with the principles of Buddhism and find out the answers for the questions on "The concepts of human resource development based on the principles of Buddhism: What are the definition, meaning, philosophy, goal, element, process and the problems of human resource development today? " For reasons, necessities, importance and origin of the need to develop the human resources based on the Buddhist principles because it has to focus on the management and development of human moral abilities due to humans have to live together in society and support mutually depending on the threefold training: 1) morality: physical precepts 2) meditation: mental commitment and 3) wisdom: insight Knowledge. In addition, the characteristics of human resources that the organization expects to help the organization to achieve its goals efficiently and effectively. It consists of six characteristics, including commitment, continuous learning and open mind, accepting change and adapting to a flexible organizational structure, always creative and having team work. Open mind is to accept the information sharing and support from the organization and the expression as being a good member of the organization. Moreover, it discusses the characteristics and changes of the context of organization in the information age. Being a participatory organization including roles in human resource management in order to effectively manage information is considered an important driving force for leading to new form of organization in the future.

Keywords: Development, Human Resource, Buddhist way

บทนำ

พระพุทธศาสนาให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา กล่าวคือ มนุษย์ต้องเป็นผู้กระทำการด้วยการฝึกฝนอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตน ซึ่งได้แก่คุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิต และทางปัญญาที่ส่งผลไปสู่ภายนอกตน เป็นความสัมพันธ์กับมนุษย์และวัตถุ ซึ่งแสดงออกผ่านพฤติกรรมทางกายและวาจา

ดังนั้น มนุษย์จึงเป็นผู้กระทำ หรือผู้สร้างให้เกิดมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ ให้เกิดการพัฒนาในแง่ความเป็นมนุษย์ และมนุษย์ก็ยังคงเป็นผู้ที่ถ่ายทอดคุณสมบัติที่ตนทำให้มีขึ้นไปสู่ภายนอก ซึ่งเป็นการพัฒนาในแง่ของทรัพยากรมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เมื่อพระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญของมนุษย์ด้วยการพัฒนา ดังนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อมนุษย์ในแง่บทบาทที่ควรพิจารณาต่อไป

หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ ซึ่งมีความจำเป็นจะต้องฝึกฝนตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้การดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท ไม่เมาในชีวิต เมาในความมั่งมี เมาในสิ่งนั้นในสิ่งนี้ ซึ่งเป็นสิ่งไม่ถาวรแต่ประการใดเลย นอกจากธรรมะที่เป็นยารักษาในให้พ้นจากความทุกข์ แม้เราจะมี ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นกฎธรรมดาของโลก แต่ถ้ารู้จักพัฒนาตนให้ปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิตที่ดีแล้ว ย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพไปในตัวเอง

หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน อาทิเช่น ไตรสิกขา 3 (ที.ปา. (บาลี) 11/228/231), พรหมวิหารธรรม 4 (อง.ปญจก. (บาลี) 22/192/252), สังคหวัตถุ 4 (ที.ปา. (บาลี) 11/140/167), ศีล 5 (ที.ปา. (บาลี) 11/286/247) สปัจริยธรรม 7 (อง.สตุตก. (บาลี) 23/65/114) ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์มีชีวิตที่ประเสริฐ และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และไม่เบียดเบียนกัน

การพัฒนาตนของบุคคลตามแนวพุทธต้องตั้งอยู่บนหลักภาวนา 3 คือ กายภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา ซึ่งบุคคลสามารถปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ เพื่อจะก่อให้เกิดประโยชน์ 3 ประการ คือ

1) ทำให้บุคคลเป็นคนดีของสังคม เป็นผู้มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย แต่อยู่ในกรอบวัฒนธรรมประเพณีที่ติงามของสังคม พระพุทธเจ้าสอนให้บุคคลงดเว้นกายทุจริต วจีทุจริต และประพฤติแต่กายสุจริต วจีสุจริต อันเป็นไปตามหลักของศีลเรียกว่า กายภาวนา กายภาวนานี้ เป็นวิธีการพัฒนาบุคคลด้านพฤติกรรมที่แสดงออกทางกายและวาจา เรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคม ให้บุคคลแสดงออกเฉพาะพฤติกรรมในด้านดีเท่านั้น

2) ทำให้บุคคลมีจิตใจและอารมณ์มั่นคง เป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนอื่นเป็นคน ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม พระพุทธเจ้าสอนให้บุคคลงดเว้นความโลภ ความพยาบาท แล้วให้ประพฤติแต่มโนสุจริต ไม่มีความโลภ ไม่มีความพยาบาทหรือมีจิตใจเสียสละและยินดีให้อภัย ตามมโนสุจริต เป็นการพัฒนาจิตใจตามหลักของสมาธิที่เรียกว่า จิตภาวนา

3) ทำให้บุคคลได้รู้และเข้าใจในสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นสัมมาทิฐิ ละมโนทุจริต ปฏิบัติตามมโนสุจริตเป็นการพัฒนาบุคคลตามหลักของปัญญา เรียกว่า ปัญญาภาวนา การปฏิบัติข้อนี้เป็นการพัฒนาบุคคลให้เข้าใจชีวิตอย่างแจ่มแจ้ง จนถึงสัมมาญาณและบรรลุสัมมาวิมุติ (ความหลุดพ้นจากกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง) ซึ่งถือเป็นปัญญาภาวนา เช่นกัน

นียมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามวิถีพุทธ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development-HRD) การพัฒนา หมายถึง การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี ถ้าเป็นกริยา ใช้คำว่า พัฒนา หมายความว่า ทำให้เจริญ คือ ทำให้เติบโตได้ งอกงาม ทำให้งอกงามและมากขึ้น เช่น เจริญทางไมตรี การพัฒนา ที่เข้าใจโดยทั่วไป มีความหมายใกล้เคียงกับความหมายจากรูปศัพท์ คือ หมายถึง การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบ หรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็น

ระบบ ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบทางด้านคุณภาพระหว่างสภาพการณ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในช่วงเวลา ที่ต่างกัน กล่าวคือ ถ้าในปัจจุบันสภาพการณ์ของสิ่งนั้นดีกว่า สมบูรณ์กว่าก็แสดงว่าเป็นการพัฒนา การพัฒนา ในความหมายโดยทั่วไปจึงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิด คุณภาพดีขึ้นกว่าเดิม ความหมายนี้้นว่าเป็นความหมายที่รู้จักกันโดยทั่วไป เพราะนำมาใช้ มากกว่าความหมายอื่นๆ แม้ว่าจะไม่เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการก็ จากความหมายในด้าน ต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่า การพัฒนา มีความหมายที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน การออกไปบ้าง ซึ่งถ้าหากพิจารณาจากความหมายเหล่านี้อาจสรุปได้ว่า การพัฒนา หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านคุณภาพ ปริมาณ และ สิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผนโครงการและดำเนินงานโดยมนุษย์เพื่อประโยชน์แก่ตัวของมนุษย์ เองแนวคิดในการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ

เมื่อเปรียบเทียบปรัชญาของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธกับปรัชญาของ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระแสหลักซึ่งเป็นแนวความคิดที่ใช้อยู่ในปัจจุบันจะมีทั้งความ คล้ายคลึงกันและความแตกต่างกัน กล่าวคือ มีเป้าหมายในการพัฒนาปรับปรุงทรัพยากรมนุษย์ เหมือนกันแต่แตกต่างกันที่เป้าหมายในการพัฒนาปรับปรุง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระแส หลักจะพัฒนามนุษย์เพื่อสนองตอบความต้องการขององค์กรในด้านการเพิ่มผลผลิตตาม แนวคิดของเศรษฐศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์ หรือเศรษฐศาสตร์ทุนมนุษย์ หรือเพื่อการเรียนรู้ สอนองความต้องการของมนุษย์เองตามแนวคิดของปรัชญามนุษย์นิยม แต่การพัฒนาตาม หลักพุทธธรรมมีปรัชญาที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐที่พัฒนาให้ดีขึ้นได้ สามารถที่จะเรียนรู้จน มีปัญญา เข้าถึงสัจธรรมได้มนุษย์สามารถพัฒนาไปสู่ภพภูมิที่ดีกว่าเดิมได้ทั้งในระดับโลกียภูมิ สำหรับมนุษย์ปุถุชนทั่วไป และระดับโลกุตระภูมิสำหรับการพัฒนาเป็น “อริยบุคคล” บุคคลที่มี ภูมิธรรมเหนือกว่า “ปุถุชน” ที่ยังถูกรอบงำด้วย “อวิชชา” ซึ่งเป็นที่มาของกิเลส ที่ทำให้เกิด ความโลภ ความโกรธเกลียด อาฆาตแค้น แย่งชิงทรัพยากร คดโกง ฉ้อราษฎร์บังหลวง จริยธรรมแตกต่างและทำลายล้างกันทั้งในระดับบุคคล ระดับประเทศ และระดับระหว่าง ประเทศ เป็นปัญหาสำคัญของชาวโลกทุกวันนี้ปรัชญาประการที่สองของการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์ตามแนวพุทธคือการใช้หลักอริยสัจ 4 ซึ่งคล้ายคลึงกับแนวการพัฒนาตามมนุษย์กระแสหลัก

โดยที่ตามหลักธรรมอริยสัจ 4 จะเริ่มต้นที่ “ทุกข์” คือการเข้าใจปัญหาของชีวิตที่ต้องมีการแก้ไข ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของตะวันตกนั้นจะใช้แนวทางการมุ่งแก้ปัญหา (Problem Orientation) กล่าวคือการค้นหาปัญหาขององค์กรหรือของบุคคลในองค์กรที่ทำให้ให้องค์กร มีประสิทธิภาพไม่เป็นไปตามเป้าหมาย จึงต้องทำให้มีการพัฒนาเสริมสร้างทั้งความรู้ ทักษะ ปรับเปลี่ยนทัศนคติ เพื่อให้มนุษย์ในองค์กรนั้นทำงานให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพมากขึ้น หรือหากยังไม่มีปัญหาก็มองหาโอกาสความเป็นไปได้ที่จะทำให้เกิดขึ้น กำหนดเป็นเป้าหมายในการพัฒนาและดำเนินการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายนั้น

ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธก็ใช้หลักการเดียวกันนี้ คือใช้หลักธรรมอริยสัจ 4 แต่การค้นหาปัญหาดังกล่าว พระพุทธเจ้าชี้ให้มนุษย์เห็นว่า มนุษย์นั้นมีปัญหาที่มี “อริชชา” หรือมิจฉาทิฐิ ซึ่งหมายถึงมนุษย์มีความเข้าใจคลาดเคลื่อนในเรื่องชีวิต มีความเข้าใจผิดว่าเป้าหมายของการเป็นมนุษย์ที่ดีนั้นคือการเป็นปัจจัยการผลิตที่ดีขององค์กรหรือต้องทำงานสนองความต้องการขององค์กรเพื่อที่ตนเองจะได้รางวัลสิ่งตอบแทนหรือเงินมาสนอง “ตัณหา” ความอยากของตน บุคคลที่สามารถสนองตัณหาได้มาก มีกำลังซื้อและบริโภคได้มาก ตามแนวคิดบริโภคนิยมเรียกว่าผู้ประสบความสำเร็จ เป็นการส่งเสริมความเจริญองงามของ “ตัณหาและอุปาทาน” อย่างไม่รู้ตัว ปัญหาที่ใหญ่ที่สุดปัญหาหนึ่งของมนุษย์ปุถุชนก็คือการไม่เห็นปัญหาหรือ “ทุกข์” ของตนหลงเข้าใจผิดว่า “ทุกข์” คือ “สุข” และพยายามดิ้นรนแสวงหาวัตถุมานอง “ตัณหา” ของตนและเข้าใจว่าบุคคลที่ไม่เป็นปัจจัยการผลิตที่ดีขององค์กรคือบุคคลที่ไร้ประโยชน์ เสียใจ ไร้คุณค่าและบุคคลที่เสพบริโภคแต่น้อยกลายเป็นบุคคลสิ้นไร้ไม้ตอก หย่อนความสามารถจึงไม่สามารถสนองตัณหาตนได้ ในหลักพื้นฐานเรื่องนี้จึงทำให้เป็นภารกิจสำคัญของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธทั้งที่เป็นฆราวาสและพระภิกษุในการชี้ให้มนุษย์เห็น “ทุกข์” คือปัญหาที่แท้จริงของมนุษย์เพื่อที่จะนำไปสู่การค้นหาสาเหตุและทางแก้ปัญหาก็ที่รากเหง้า แทนที่จะมีความเข้าใจพุทธธรรมที่ผิดๆ หรือแต่เพียงผิวเผิน ไม่เข้าใจหลักพุทธธรรมที่แท้จริง นำพาไปสู่การพัฒนาที่คลาดเคลื่อนห่างไกล

เป้าหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามวิถีพุทธ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของกระแสหลักนั้นมีเป้าหมายในการพัฒนา 2 ประการ สำคัญกล่าวคือ ประการแรกเพื่อการพัฒนาผลงาน (Performance) ให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ ผลผลิตของบุคคลและองค์การ ประการที่สองพัฒนาเพื่อให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ (Learning) สนองความต้องการของมนุษย์เอง โดยที่เป้าหมายทั้งสองนั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของ จริยธรรม เป้าหมายทั้งสองประการข้างต้นทำให้เกิดกระบวนทัศน์ในการพัฒนา 2 แบบ คือ กระบวนทัศน์การพัฒนาเพื่อผลงาน (Performance Paradigm) และกระบวนทัศน์การพัฒนา เพื่อการเรียนรู้ (Learning Paradigm) แต่เป้าหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธจะมี 4 กระบวนทัศน์ประกอบด้วย 2 กระบวนทัศน์แรกทีกล่าวถึงแล้ว สำหรับอีก 2 กระบวนทัศน์ที่ต่อยอดขึ้นไปคือกระบวนทัศน์การพัฒนาในระดับโลกียธรรมและกระบวนทัศน์การพัฒนาในระดับ โลกุตระธรรมจาก 4 กระบวนทัศน์การพัฒนาข้างต้นทำให้สรุปได้ว่า เป้าหมายการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ตามวิถีพุทธมี 3 ประการ กล่าวคือ

1) พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสนองความ จำเป็นขององค์การ มีความสามารถในการประกอบสัมมาอาชีพ

2) นอกจากพัฒนาให้เป็นคนเก่งมีความสามารถแล้วยังต้องมีศีลธรรม จริยธรรมทำงาน ได้อย่างมีความสุข มีสุขภาพจิตดีเป็นคนดีของสังคมประเทศชาติ

3) พัฒนามนุษย์ไปสู่ระดับอุดมคติตามหลักพุทธธรรม คือ สู่ระดับนิโรธหรือนิพพานซึ่ง จะทำให้มนุษย์มีความสุขที่แท้จริงหรือมีสภาพของการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนั้น ทำให้ทราบได้ว่า เป้าหมายการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์เชิงพุทธ 3 ประการข้างต้น กล่าวโดยสรุปแล้ว คือการพัฒนาเพื่อให้มนุษย์มีชีวิตอัน ประเสริฐ ซึ่งจะต้องใช้หลักธรรมอริยสัจ 4 ซึ่งประกอบด้วยทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค “มรรค” คือหนทางแห่งการพ้นทุกข์ซึ่งก็คือชีวิตอันประเสริฐนั่นเองอริยมรรคมีองค์ 8 หาก กล่าวอย่างย่อก็คือหลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา

กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ (BHRD Process)

ความแตกต่างระหว่างกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กับกระบวนการพัฒนาฝึกอบรม จะต่างกันที่ขอบเขตของกิจกรรมทั้งสอง โดยที่การฝึกอบรมนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางพุทธ สามารถใช้หลัก “อริยสัจ 4” ซึ่งค่อนข้างมีความสมบูรณ์ครบถ้วนอยู่ในตัว เช่น การวิเคราะห์หาความจำเป็นนั้น มีความชัดเจนว่าเป็นเรื่องของการดับ “ทุกข์” และมี “สมุทัย” เป็นสาเหตุ ส่วน “นิโรธ” คือ เป้าหมายที่ต้องการ(อย่างไรก็ตาม เราสามารถแบ่งซอยเป้าหมายออกเป็นระดับต้น ระดับกลาง ระดับสูงได้เช่นใช้หลักไตรสิกขา เริ่มจาก 1) ศีล 2) สมาธิ และ 3) ปัญญา สำหรับขั้นตอนการออกแบบหลักสูตร (Design) และการพัฒนาสื่อการสอน (Develop) คงต้องใช้เทคนิคของการฝึกอบรมมาช่วย ตัวแบบที่นำมาประยุกต์ใช้ได้ คือ TPS (Training for Performance System) เพียงแต่ตีความผลงานที่องค์กรต้องการ (Performance) ให้อยู่ในแนวทางพุทธ เช่น Outcomes คือจากปุถุชนเป็นอริยบุคคล(ไล่ระดับของนิโรธ) เป็น outcomes และมรรค 8 เป็น Drivers (สัมมา กัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวาจา สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวายามะ สัมมาสมาธิ สัมมาสติ)

ในการพัฒนามนุษย์ตามกระแสหลักใช้ทฤษฎีทางจิตวิทยา และพฤติกรรมศาสตร์มาช่วย เช่น การใช้ Transformational Learning ซึ่งเป็นวิธีการที่จะทำให้คนมีการเรียนรู้ เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงวิธีคิด เปลี่ยนกระบวนการทัศนคติ เปลี่ยนปรัชญาชีวิต ความเชื่อระดับฝังลึกได้นั้นคือการเปลี่ยนจากมิจฉาทิฐิมาเป็นสัมมาทิฐิ หรือหากใช้แนวทางพุทธ หลักธรรมที่เป็นประโยชน์คือกาลามสูตรหรือโยนิโสมนสิการ ซึ่งมีจุดเน้นที่การพิจารณาถึงความคิดความเชื่อของตนว่าเป็นสัมมาทิฐิหรือมิจฉาทิฐิ แนวทางในการพัฒนาข้างต้นจึงกล่าวได้ว่าเป็นการผสมผสานทั้งเทคนิคของตะวันตก และของพุทธธรรมเข้าด้วยกัน (Phithaya Wongkun (Editor), 2002) สำหรับแนวทางการพัฒนาตามหลักพุทธธรรม ซึ่งใช้มรรคมีองค์ 8 หรือไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นแนวทางในการพัฒนาจะมี 3 แนวทางสำคัญ คือแนวทางของการใช้ “ศีล” นำการพัฒนา เป็นการใช้ศีลเป็นจุดเริ่มต้น เป็นแนวทางปฏิบัติให้แก่ผู้ถูกพัฒนา

แนวทางที่สองคือการใช้ “สมาธิ” เป็นจุดเน้นในการพัฒนา และแนวทางที่สามคือการใช้ “ปัญญา” เป็นแนวทางจุดเน้นในการพัฒนา แนวทางทั้งสามจะต้องสอดคล้องกับเป้าหมาย ลักษณะและความพร้อมของกลุ่มเป้าหมาย ยกตัวอย่างเช่น ผู้ที่ต้องการศึกษาปฏิบัติพัฒนาตนเองในแนวทางพุทธเป็นผู้มีเป้าหมายในการพัฒนาเพื่อที่หลุดพ้นจากห้วงทุกข์ มีภูมิธรรมสูง ย่อมจะต้องใช้ “ปัญญา” เป็นแนวทางในการพัฒนา เนื่องจากสอดคล้องทั้งเป้าหมายและความพร้อมของผู้ที่ต้องการพัฒนาแต่หากผู้ศึกษาปฏิบัติมีเป้าหมายในระดับโลกีย์ธรรม ยังพอใจและมีความสุขกับการเวียนว่ายตายเกิดต้องการความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน มีคุณธรรมศีลธรรม เป็นพลเมืองดีแนวทางการพัฒนานั้น อาจเป็นเพียงระดับ “ศีล” หรือระดับ “สมาธิ” ก็เพียงพอ ความชัดเจนในปัจจัย 3 ประการนี้ จะทำให้ประสิทธิผลและประสิทธิภาพการพัฒนามากยิ่งขึ้น

จุดมุ่งหมายของการพัฒนามนุษย์ตามวิถีพุทธ

ในระดับโลกียะ บรรลุได้โดยการดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ในปัจจุบันและในเบื้องหน้า ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (1997) ได้แบ่งออกเป็นประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์เบื้องหน้าดังต่อไปนี้

1) ประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฐฐัมมิกัตถะ-จุดหมายชั้นตาเห็น) คือมีสุขภาพดีร่างกาย แข็งแรง งามสง่า อายุยืนยาว มีเงินมีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไฉไล เป็นที่ยอมรับในสังคม มีครอบครัวมีความสุขทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าถือ

2) ประโยชน์เบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถะ-จุดหมายชั้นเลยตาเห็น) ที่เป็นคุณค่าชีวิต ซึ่งให้เกิดความสุขลึกล้ำภายในโดยเฉพาะ มีความอบอุ่นสบายซึ่งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ มีความภูมิใจในชีวิตที่สะอาดที่ได้ประพฤติดต่อการงานสุจริต มีความอึดใจในชีวิตมีคุณค่าที่ใดเสียสละบำเพ็ญประโยชน์ มีความกล้าเชื่อมั่นว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสู่ภพใหม่ ในระดับโลกุตระ ประโยชน์สูงสุด (ปรมัตถะ) คือการมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระโดยไม่หวั่นไหว หรือถูกครอบงำด้วยความผันผวนปรวนแปรต่างๆ

ไม่ผิดหวังโศกเศร้าปีบคั่นจิตใจเพราะความยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด มีความปลอดโปร่งสงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา เป็นอยู่และกระทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

นอกจากกระบวนการของการใช้ไตรสิกขาซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงองค์ทั้ง 8 ของอริยมรรคเพื่อประโยชน์สามระยะ ดังกล่าวข้างต้น ท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2000) ยังได้สรุปให้เห็นภาพรวมและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 8 ของมรรคไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

เมื่อเห็นอย่างไร เชื่ออย่างไร เข้าใจอย่างไร ก็ดำริหรือคิดการต่าง ๆ อย่างนั้นเมื่อคิดถูก คิดคืบหน้าไป ก็เห็นจะแจ้งเข้าใจชัดยิ่งขึ้น คิดอย่างไรก็พูดไปอย่างนั้น เมื่อคิดดี คิดชัดก็พูดดี พูดชัดคิดการได้อย่างไร แค่นั้น ก็จะทำอย่างนั้น และทำได้แค่นั้น เมื่อคิดได้แล้วก็เอามาพูดสั่งการหรือปรึกษาหารือ ก็ช่วยชักนำกำหนดเกื้อกูลแก่การกระทำ คิดการได้แค่นั้นพูดจาและกระทำการได้แนวทางใด มีขอบเขตแค่นั้นก็ดำเนินวิธีหาเลี้ยงชีพไปแคว้นนั้นในขอบเขตนั้น เมื่อจะพูดจะทำการจะดำเนินวิธีเลี้ยงชีพให้สำเร็จ ก็ต้องใช้ความพยายาม เมื่อพยายามจริงจึงในเรื่องไหนให้ได้ผลดี ก็ต้องใช้สติให้มั่นสม่ำเสมอในเรื่องนั้น เมื่อสติคอยกำกับต้อย จิตก็แน่วแน่มั่นคงไปในเรื่องนั้น ถ้าเริ่มด้วยความเห็นความเข้าใจ เชื่อถือและทัศนคติที่ดีงามถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ ความคิดดี พูดดี ทำดี เป็นต้น ก็ดำเนินสืบต่อไปเป็นสัมมาทั้งหมด ถ้าจะให้ดียิ่งขึ้นก็คอยเสริมองค์ประกอบเหล่านั้นให้ดียิ่งขึ้นทุกขั้นทุกตอน

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธจะต้องเริ่มต้นด้วยการมีสัมมาทิฐิเป็นอริยมรรค 1 ใน 8 องค์ ฉะนั้นแกนกลางของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธก็คือการพัฒนาตามแนวทางของอริยมรรคมีองค์ 8 โดยท่านพุทธทาสภิกขุ (2001) ได้กล่าวไว้ว่าอริยมรรคมีองค์ 8 ประการของพระพุทธเจ้าอาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดในบรรดาวิชาความรู้ของมนุษย์เราในโลกอื่น ๆ รวมทั้งเทวโลกอะไรๆ ด้วยกันก็ได้ ถ้าหากจะมี ไม่มีความรู้อันใดที่จะสูงสุดเท่ากับ

หลักธรรม ที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งจะใช้เป็นหลักธรรมแกนกลางในการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ

มรรคเป็นประมวลหลักความประพฤติปฏิบัติ หรือระบบจริยธรรมทั้งหมดใน พระพุทธศาสนาเพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้นและเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของมรรคทั้ง 8 จึงกล่าวถึง “ไตรสิกขา” ก่อน ไตรสิกขา หมายถึงการศึกษาในทางธรรม 3 ประการ กล่าวคือ การประพฤติปฏิบัติ ชนิดที่เป็นกาย วาจา ใจ โดยตรง คือ อบรมตัวเองให้เปลี่ยนจากลักษณะ หนึ่ง ไปเป็นอีกลักษณะหนึ่ง ตามที่เราเห็นว่าเป็นประโยชน์ยิ่งๆ ขึ้นไป

หากจะเปรียบเทียบกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระแสหลักอาจกล่าวได้ว่า ไตรสิกขามีความหมายใกล้เคียงกับการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (transformation learning) การฝึกฝนปฏิบัติดังกล่าวก็เพื่อนำไปสู่องค์ประกอบของมรรค ทั้ง 8 ประการ ไตรสิกขาประกอบด้วยศีล สมาธิปัญญา ส่วนที่เป็นศีล ก็คือ องค์ประกอบของมรรคในข้อ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ

อรรถกถาจารย์และนักวิชาการร่วมสมัยได้ขยายความเพิ่มเติมจากพระไตรปิฎก มา แสดงไว้ ดังต่อไปนี้ พระอุทิศสเถระ ได้ให้ความหมายของการศึกษาและขอบเขตของ การศึกษาไว้ในวิมุตติมรรคว่า สิกขา หมายถึงการศึกษาเรื่องที่ควรศึกษา การศึกษาอันยอด เยี่ยม และการศึกษาเพื่อความเป็นพระอเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา) (Phra Uthitissara Thera, Translated by Phra ThepSopon (Prayoon Dhammachitto) and committee, 2005) ทั้งนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ (1995) ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ไตรสิกขา เป็นทั้ง หลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย, กามธาตุ และภพทั้งปวง โดยมี เป้าหมายที่การบรรลุพระนิพพานอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน ไตรสิกขาเป็นแนวปฏิบัติในทาง สายกลางที่มีใช้การปรนเปรอ ตนด้วยกามสุขและการทรมานตน มีศีลเป็นปฏิบัติต่อกิเลสที่ แสดงออกทางกาย วาจา สมาธิเป็นปฏิบัติต่อกิเลสที่กลุ่มมรุมจิตและปัญญาเป็นปฏิบัติต่อกิเลสที่แอบแนบอยู่ในจิตสามารถพัฒนาบุคคลให้เป็นพระอริยะผู้มีความบริสุทธิ์ด้วยศีล ได้แก่ พระโสดาบัน และพระสกทาคามี, บริบูรณ์ด้วยสมาธิ ได้แก่ พระอนาคามี และบริบูรณ์ ด้วยปัญญา ได้แก่ พระอรหันต์ นอกจากนี้ องค์ธรรมทั้ง 3 ยังเป็นเครื่องอุดหนุนให้บรรลุคุณ

วิเศษอันหาได้ยากในบุคคลทั่วไป ดังมีวิชา 3 เป็นต้น และท่านพุทธทาสภิกขุ (2006) ได้อธิบายว่า การศึกษาในภาษาไทยหมายถึง การศึกษาเล่าเรียน ซึ่งตรงกับคำว่า สิกขา ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การปฏิบัติได้รับปริญญาคือ สันราคะ สันโทสะ สันโมหะ ผลของการปฏิบัติสิกขาเป็นอย่างนั้น การปฏิบัติอย่างนั้นก็เพื่อความรอดจากสิ่งอันไม่พึงปรารถนา สิ่งใดที่เป็นความทุกข์ทรมาร ความยุ่งยากลำบากแก่จิตใจก็เรียกว่า อันไม่พึงปรารถนา แก้ไขด้วยการศึกษา ในขณะที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2000) ได้ให้ความหมายไตรสิกขาไว้ว่า ไตรสิกขา หมายถึง การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้อง ดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนคือ สิกขามรรคกับสิกขาจึงประสานเป็นอันเดียวกัน เมื่อมองในแง่อริยสัจ 4 ก็เป็นอริยมรรค คือวิถีชีวิตอันประเสริฐเมื่อเป็นมรรคก็ดำเนินก้าวหน้าไปสู่จุดหมายโดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป ช่วยให้เรามีชีวิตที่พึ่งพาวิชา ตัณหา อุปทาน น้อยลงไป ไม่อยู่ใต้อำนาจครอบงำ ของมันพร้อมกับที่เรามีปัญญาเพิ่มขึ้นและดำเนินชีวิตด้วยปัญญามากขึ้นตามลำดับจนกระทั่งในที่สุดพอสมุทัยหมดทุกข์ ก็บรรลุหมายเป็นนิโรธ โดยสมบูรณ์ ซึ่งเป็นไปตามข้อปฏิบัติ 3 ชั้น คือ

- 1) ชั้นศีล ได้แก่การเว้นชั่ว ประพฤติดีปฏิบัติเพื่อความปกติสงบเรียบร้อยไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน ข้อปฏิบัติเหล่านี้เรียกว่า ศีลสิกขา แปลว่า สิ่งที่เราควรศึกษาอบรม เป็นชั้นศีล
- 2) ชั้นสมาธิ ได้แก่ การฝึกฝนหรืออบรมจิตใจให้เหมาะสม ตั้งมั่นในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติงานคือ พิจารณาความเป็นจริง เพื่อเป็นพื้นฐานของการเจริญปัญญา การฝึกบังคับจิตใจให้ตั้งมั่นโดยระลึกทั่วพร้อม ดังนี้เรียกว่า จิตตสิกขา
- 3) ชั้นปัญญา ได้แก่ การฝึกฝนอบรมในการพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง หมายถึง กาฝึกฝนอบรมจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวงถึงกับเกิดความสดสังเวชเปื้อน่ายในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาได้จริงๆ การฝึกฝนเช่นนี้ เรียกว่า ปัญญาสิกขา (Boonmee Thankaew, 1996)

การศึกษาสามประการตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิปัญญา ซึ่งเป็นกุศโลบายแห่งการพัฒนาตนเองที่ถูกต้องของมนุษย์ทุกคน เป็นรากฐานของการพัฒนาทั้งหลายอันจะนำสังคมไปสู่อายุธรรมที่ถูกต้อง

จากความหมายของไตรสิกขาที่กล่าวมานั้น พอจะสรุปได้ว่า ไตรสิกขา หมายถึง การพัฒนา มนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง เริ่มจากการรักษาศีล เพื่อขัดเกลา พฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของตนเองให้บริสุทธิ์ รวมถึงการฝึกหัดการอยู่ร่วมกันของเพื่อน ร่วมงานให้มีความเกื้อกูลต่อกัน และกระบวนการที่สำคัญในการศึกษาต้องพัฒนาตนเองให้ บริบูรณ์ด้วยศีล บริบูรณ์ด้วยสมาธิ และบริบูรณ์ด้วยปัญญาเพื่อพัฒนาตนเองและสังคมไปสู่ เป้าหมายสูงสุดในปัจจุบันและอนาคต

สรุป

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นการบริหารจัดการด้านปัญหาต่างๆ ที่ต้นเหตุหรือ ต้นน้ำ เพราะเกี่ยวข้องกับทรัพยากรอื่นๆ ด้วย ล้วนแล้วแต่มีอย่างจำกัด และทรัพยากรเหล่านั้น ก็ถูกมนุษย์หยิบยืมมาใช้ ดังนั้น การพัฒนามนุษย์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ขณะเดียวกันตัว มนุษย์เองก็จัดได้ว่า เป็นทรัพยากรเช่นกัน อีกทั้งจัดได้ว่าเป็นทรัพยากรที่อยู่เหนือห่วงโซ่วัฏจักร เพราะสามารถนำทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมาจัดการเพื่อประโยชน์ได้ คุณค่าของมนุษย์นั้น ถูกจำแนกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) ความสามารถด้านร่างกาย 2) ความสามารถด้านสติปัญญา และ 3) ความสามารถด้านคุณธรรม ในทางพระพุทธศาสนาได้นำเสนอแนวทางการจัดการ พัฒนาความสามารถด้านคุณธรรม เนื่องด้วยมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันในสังคมต้องมีการช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นไปตามหลักไตรสิกขา 3 ประการ คือ 1) ศีล ความปกติทางกาย เป็นเครื่องมือ ในการจัดการพฤติกรรมพื้นฐานทางสามัญสำนึกในการอยู่ร่วมกัน ศีลจัดเป็นคุณธรรมเบื้องต้นที่ เปรียบเหมือนดิน เมื่อดินดีก็สามารถปลูกพืชให้เจริญงอกงามได้ เมื่อมนุษย์มีศีลคุณธรรมต่างๆ ก็เจริญขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ อีกทั้งยังเป็นการลดความขัดแย้งในการอยู่ร่วมกันในสังคม 2) สมาธิ ความตั้งมั่นแห่งจิต เมื่อศีลคือคุณธรรมด้านความประพฤติ สมาธิก็เป็นเครื่องมือในการจัดการ ด้านจิตใจ อารมณ์ ความคิด การเจริญสมาธิทำให้ผู้ปฏิบัติมีความพร้อมในการทำงาน การ เรียนรู้ เพราะมีใจที่ตั้งมั่น 3) ปัญญา ความรู้รอบ ในทางด้านโลกียะ (โลก) ด้วยว่า ปัญญา ใน ที่นี้ หมายถึงความรู้ทั่วไปในวิชาการ วิชาชีพ แต่ในด้านโลกุตระ (ธรรม) ปัญญานั้น หมายถึง

ความรู้แจ้งในอริยสัจ ซึ่งเป็นหลักในการแก้ปัญหาต่างๆ บุคคลผู้มีปัญญาสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นแบบแผน ดังนั้น หลักไตรสิกขา จึงนับได้ว่าเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้อย่างยั่งยืนและมีคุณภาพอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- บุญมี แทนแก้ว. (2539). จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2540). การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. (2543). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทธรโฆษาจารย์. (2538). วิสุทธิมรรคแปด ภาค 1 ตอน 1. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระอุปติสสเถระ. (2548). วิมุตติมรรค. แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตฺโต) และคณะ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ). 2545). วิกฤตศาสนาในยุคธนาธิปไตย: พุทธวิบัติ. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีทัศน์.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549). การศึกษาสมบูรณ์แบบ: คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด. กรุงเทพมหานคร: อูษาการพิมพ์.
- _____. (2544). คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- Boonmee Thankaew. (1996). Ethics. Bangkok: Odean Store.
- Buddhadasa Phikkhu. (2001). Completed Human Handbook. 9th publishing. Bangkok: Dhammasapha Publishing House.
- _____. (2006). Perfect Education: the Circle that Protects the World at the End. Bangkok: Usakan printing.

- Mahachulalongkornrajavidyalaya. (1996). Pāli Tipitakas: Mahachula Tipitaka Edition. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya Press.
- Phra Dhamma Pitaka (PA.Payutto). (1997). Wisdom Creation for the Future of Humanity. The 7th edition Bangkok: Buddhama Foundation Office.
- _____. (2000). Buddhama. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya Publishing House.
- PhraBuddhakosajarn. (1995). Visudhimagga Translation, Part 1, Episode 1. 8th Print. Bangkok: Mahamakutrajaavidyalaya University
- Phra Uthitissara Thera. (2005). Vimudhimagga. Translated by Phra ThepSopon (Prayoon Dhammachitto) and committee. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phithaya Wongkun (Editor). (2002). The Religious Crisis in the Thanathiphat era: Buddhist disaster. Bangkok: The project of the vision.